

ALOIS HYNEK

KOMUNISTICKÁ VÝCHOVA V ZEMĚPISE V SOUVISLOSTI S PROBLÉMY OCHRANY A TVORBY ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ

Příspěvek vychází z úkolů geografie, ze stavu vyučování zeměpisu na školách a z úkolů komunistické výchovy a vzdělávání mládeže. Současně ukazuje možnosti modernizace vyučování zeměpisu se zaměřením na komunistickou výchovu v souvislosti s problémy ochrany a tvorby socialistického životního prostředí, především na gymnasiích, na příkladu studia místního školního regionu.

1. Geografie a studium životního prostředí

V souvislosti s mohutným rozvojem výrobních sil dochází k rozsáhlému využívání přírodních zdrojů, a tím i k nebyvalému přetváření přírody člověkem. Lidská společnost si záměrně vytváří své životní prostředí, v němž se sice uplatňují sociální zákony vývoje společnosti, ale platí též zákony vývoje přírody, často málo člověkem respektované. To vede k narušování dynamické rovnováhy ekosystémů a k negativním projevům v životním prostředí s možností ekologické krize člověka. V socialistické společnosti je tvorba zdravého, optimálního a funkčního životního prostředí realizací základních zákonů společenského vývoje vedoucího k optimálnímu zabezpečování potřeb pracujících.

Vztah společnosti a přírody je předmětem studia geografie, která tak nabývá významu při ochraně přírody a uvědomělé tvorbě životního prostředí. Tvorba životního prostředí je komplexním úkolem vyžadujícím multidisciplinární přístup řady vědních oborů a dosud není zformována samostatná disciplína, zabývající se studiem životního prostředí. V současné době je vymezován předmět studia jako krajina — analýza jejích komponent, přírodních a společenských procesů, její stav, struktura a dynamika vývoje daná především uvědomělou činností společnosti při tvorbě životního prostředí v procesu výroby.

Krajina, jako předmět studia geografie, bývá někdy interpretována jako geosystém — sjednocení přírody, obyvatelstva a výroby při vedoucí úloze společnosti a dominanci ekonomických zákonů, jež určují vývoj geosystémů, krajina je pak regionálním aspektem geosystému. Současná geografie tak přechází na nový typ úloh, značně složitější a zahrnující poznání i řízení tvorby životního prostředí. Od studia elementů přechází ke studiu vazeb, od analýzy k syntéze, představuje studium relací v krajině. Nové typy úloh vyžadují též teoretické rozpracování základních otázek současné geografie, řešení metodologie geografické práce, aplikaci poznatků matematiky, kybernetiky, logiky a jiných disciplín. Začínají se prosazovat kromě dosud převládajících metod práce — popisu, srovnávání a analýzy též analogie, kvantifikace, modelování, systémová analýza, syntéza. Většího významu nabývá i kartografická metoda, především tematické mapování, založené hlavně na terénním výzkumu.

Cílem geografického výzkumu není jen identifikace geosystémů, jejich poznání, ale i jejich řízení socialistickou společností racionálním využíváním zdrojů,

optimálním rozmístováním výroby a osídlení, tj. územní organizací výroby se zachováním pozitivních regulačních procesů v přírodě zabraňujících ekologickým krizím člověka. Socialistická společnost zde ukazuje své přednosti nad kapitalismem tvořivým zapojením celé společnosti do řešení otázek socialistického životního prostředí využíváním základních vymožeností socialismu — společenského vlastnictví výrobních prostředků, plánovaného hospodářství, mezinárodní spolupráce socialistických zemí, morální a politické jednoty pracujících, potenciálu socialistické vědy a techniky. Praxe ukazuje, že ochrana a tvorba socialistického životního prostředí je celospolečenským úkolem, pronikajícím životem celé společnosti. Vyžaduje ústřední řízení s aktivní účastí všech úseků — politických, výrobních, vědeckých a dalších, které si zařazují otázky životního prostředí do náplně své činnosti a funkčně přispívají k jejich řešení.

Za této situace není možné, aby geografie vyřešila komplexně všechny otázky životního prostředí, může však přispívat k jejich řešení. Geografové nemohou nahradit chemiky, biology, právníky, lékaře a další odborníky, kteří se také zabývají studiem životního prostředí. Tím však také není řečeno, že v centru zájmu geografie nemůže být studium životního prostředí. Z předmětu geografie, jeho pohybu, vyplývá, že změny ve vztazích přírody, obyvatelstva a výroby, vedoucí k přeměně celé geografické sféry, znamenají pro geografii zaostření zájmu na zkoumání vztahu společnosti a přírody s dominující úlohou společnosti. Společenská praxe vyžaduje především orientaci vědy na poznání řídicích procesů a prognózy vývoje. Pro geografii to znamená nejen další prohloubení specializace dílčích geografických disciplín, ale i posílení integračních a syntetických tendencí. Použijeme-li systémové metody pro vyjádření tohoto procesu, pak jde o řešení nejen taxonomických (klasifikačních) systémů, ale hlavně ontických, jež představují dynamické soubory heterogenních komponent a elementů se vzájemnými vazbami vytvářejícími integrační vlastnosti v cyklicko-lineárních procesech se zpětnými vazbami v dynamické rovnováze.

2. Stav vyučování zeměpisu na školách se zaměřením na výuku o životním prostředí na gymnáziích

Stavu vyučování zeměpisu na našich školách je věnováno hodně pozornosti a najdeme řadu článků ukazujících kladné zkušenosti ve zlepšování výuky, přesto však zůstává zeměpis na středních školách druhořadým předmětem. Příčiny je možné vidět ve velké odtrženosti výuky zeměpisu od současné geografické vědy a v jednostranném chápání modernizace geografie, která je chápána jako modernizace metod a velmi málo jako modernizace obsahu. Sotva najdeme na gymnáziu obsahem méně náročný předmět, než je zeměpis. Modernizace vyučování zeměpisu má přitom raz kampaní zdůrazňujících v určitém období jednostranně vyučovací metody se zachováním obsahové a výchovné složky výuky, v jiném období kvantitativní růst znalostí žáků navíc podporovaný kvízovým způsobem zkoušení, v dalším období propracování výchovného působení v zeměpisu bez spojení s obsahem a metodami vyučování. Jsou absolutizovány určité dobré výsledky např. práce s filmem, využití cestopisů, obkreslování map, programování bez modernizace obsahu, takže moderně předáváme nemoderní obsah. Přeceňování jednotlivých složek se stává módní záležitostí. Chybí nám ucelená koncepce vyučování zeměpisu, což se projevuje v osnovách, učebnicích a hlavně pak ve výsledcích zeměpisného vyučování, které je popisné, nutí málo myslet, většinou jen pamatovat.

Za této situace není divu, že otázkami socialistického životního prostředí se

daleko iniciativněji zabývají jiné učební předměty, např. občanská nauka, biologie, chemie. Ve vyučování zeměpisu se objevuje problematika životního prostředí především v učivu o ČSSR, zatím diferencovaně podle úrovně jednotlivých učitelů. Velmi častá je však aktualizace otázek životního prostředí. Naše sdělovací prostředky dávají dostatek informací, ale je zde pro učitele nebezpečí buď bezbřehého povídání a opakování známých skutečností, nebo ulpění na podrobnostech nedosahujících rázu geografické informace. Aktualizace musí být funkční, ve vztahu k předmětu vyučování zeměpisu; budeme-li opakovat v zeměpisu totéž, co žák řeší v rámci životního prostředí v občanské nauce a jiných předmětech, tak neumíme začlenit problematiku životního prostředí k ostatnímu zeměpisnému učivu. Problematika životního prostředí je přitom dost široká a geografie ji nemůže vyčerpat; řada jiných disciplín přináší poznatky, kterými se geografie bezprostředně nezabývá. A dále, jsme často svědky určitého druhu „módy životního prostředí“, „nosí se“, dochází k inflaci zpráv o tomto tématu, často se opakujících v řadě disciplín bez jejich vlastního příspěvku k řešení. Méně se už setkáváme na školách s konkrétním studiem životního prostředí, přešla nás Pionýrská organizace svou akcí P — 25, Socialistický svaz mládeže svou Akcí Brontosaurus — 1974: Rok ochrany životního prostředí, jak se můžeme přesvědčit třeba v Mladém světě, sem patří i úspěšný televizní seriál Tajemství nezvírat apod.

Setkáváme se s názory, že pro výuku životního prostředí by měl být zřízen samostatný předmět, který by se zabýval všemi stránkami životního prostředí. Výše jsme si ukázali, že není dosud samostatná disciplína vědy, která by dokázala takový úkol vyřešit, není dosud obor komplexního studia životního prostředí na vysokých školách, proto i na školách je třeba přistupovat k výuce životního prostředí rozdělením mezi učební předměty, jež se zabývají jeho studiem, rozhodně mezi ně patří i zeměpis. Neměli bychom však v zeměpise zůstávat pozadu, nezáleželo jen na učitelích, kteří mají o probírání otázek životního prostředí zájem, ale chybí jim materiály geografické povahy, takové, jako je např. mapa životního prostředí ČSR, vydaná GÚ ČSAV v Brně. Není vyjasněn možný podíl zeměpisu na výuce o socialistickém životním prostředí. Pokusíme se uvést příklad, představující řešení dílčího problému:

Látku o půdní erozi bude probírat geologie se zaměřením na stavbu, petrografii a litologii území postiženého erozí, zeměpis objasněním exogenních procesů, svahových a půdotvorných pochodů jak obecně, tak i v regionech, biologie řešením vztahu půdy — biocenózy, občanská nauka poukáže na společenský dopad úbytku a znehodnocení půdního fondu, řešení tohoto problému v různých společenských systémech, opatření v zemědělských závodech (zeměpis přidá vliv eroze na zemědělskou výrobu) a fyzika může přispět k objasnění technických otázek obdělávání půdy. Nevylučujeme zde překrývání, ale především nás zajímá těžiště probíraného učiva v jednotlivých předmětech. Chtít to vše od zeměpisu je nereálné, ale příspěvek zeměpisu může být nejvíce komplexní.

Chceme-li se zabývat otázkami socialistického životního prostředí, jejich zařazením do výuky zeměpisu, pak nesmíme opomenout, kromě naukové složky, složku výchovnou, vyplývající z požadavků socialistické společnosti na výchovu a vzdělávání mladé generace.

3. Komunistická výchova a vzdělávání mládeže v současném období

Po krizovém období ve vývoji naší společnosti zkonsolidovalo nové vedení strany situaci v zemi za aktivní účasti většiny pracujících a na XIV. sjezdu stanovila KSČ, vedoucí síla naší společnosti, další cíle pro úspěšný rozvoj socialistické

společnosti. Zásadní význam pro vzdělávání a výchovu mladé generace má rozpracování úkolů XIV. sjezdu na plenárním zasedání ÚV KSČ v červenci 1973 formulované v dokumentu nazvaném „Vývoj, současný stav a další úkoly československého školství“. Uvedený dokument představuje zásadní směrnici pro vzdělávání a výchovu mládeže, chápané jako úkol celé společnosti. Je kladen důraz na zdokonalování školské soustavy v souladu s potřebami rozvoje socialistické společnosti. Výchova mládeže i dospělých je v socialistické společnosti nerozlučnou součástí revolučních přeměn, v nichž se upevňuje a rozvíjí moc dělnické třídy, socialistický stát, vytváří se socialistická ekonomika, formují nové společenské vztahy, kultura, výchova socialistického člověka -- to vše při uplatňování vedoucí úlohy dělnické třídy v čele s KSČ.

Na základě současných požadavků naší socialistické společnosti můžeme shrnout úkoly komunistické výchovy, k jejichž realizaci může zeměpis na školách významnou měrou přispět, na:

- vytváření marxisticko-leninského světového názoru
- upevňování vztahů mladých lidí k socialistické vlasti
- formování internacionálního cítění
- vytváření socialistického vztahu k práci
- spoluodpovědnost za budování a obranu socialistické vlasti
- aktivní využívání poznatků ze života naší socialistické společnosti ve výchovně-vzdělávací činnosti školy
- prohlubování polytechnizace spojením školy s výrobní společenskou praxí
- spojování teoretické výuky s praktickou činností v technických a přírodovědných oborech
- formování technického a ekonomického myšlení spolu s dovednostmi projektování
- modernizace obsahu, metod i organizace výchovně-vzdělávací práce školy
- správné hodnocení výsledků práce, znalost předností socialismu
- rozvíjení samostatné práce žáků, zaměření na cesty osvojování poznatků, procvičování při řešení praktických učebních úkolů uplatňováním cílevědomosti, uvědomělosti a aktivity
- přehodnocení výběru základního učiva, zkvalitnění obsahu i metod
- vedení mládeže k chápání principů a návazností, ke schopnosti vystihnout klíčové problémy, umět je komplexně řešit v souladu s objektivními zákonitostmi na úrovni rozvoje výrobních sil a vztahů v socialistické společnosti

4. Možnosti modernizace vyučování zeměpisu se zaměřením na komunistickou výchovu při výuce o životním prostředí

Byli to K. Marx a B. Engels, kteří ukázali na změny ve vztahu přírody a společnosti během historie lidstva. Dialektika vztahů přírody a společnosti ukazuje platnost téže marxisticko-leninské filosofie o možnosti přeměny světa člověkem, naplněné skutečným humanismem v socialistické společnosti. Protiklad přírody a společnosti v ní sice trvá, ale socialistická společnost má prostředky, byt se neprosazují automaticky, umožňující usměrněný pozitivní vývoj přírody. Zde můžeme poukázat na rozsáhlá opatření pro zlepšení životního prostředí zakotvená ve volebních programech národních výborů, v právních normách i v činnosti řady institucí, zejména pak Rady pro životní prostředí při vládě ČSR.

Péče socialistické společnosti o ozdravení životního prostředí měst, vod, ovzduší, rozvoj rekreačních oblastí, ochrana přírody, budování moderních sídlišť a hlavně konkrétní místní péče o optimální socialistické životní prostředí vytváří

u mládeže správný vztah k socialistické vlasti. Nebojme se však ukázat, že zdra-
vější životní prostředí a vysoká životní úroveň jsou někdy na úkor některých
oblastí, např. SHR, Ostravska aj., kam je zaměřena pozornost ústředních orgánů
na zlepšení situace ve zhoršeném životním prostředí. Tyto problémy je třeba
v hodinách zeměpisu vysvětlovat v geografických vztazích – v geosystémech.

Otázky socialistického životního prostředí jsou též předmětem mezinárodní
spolupráce socialistických zemí sdružených v RVHP a koordinovaných ve Varšavě.
Ukažme našim žákům, že ve výrobě, v životním prostředí, je akumulováno obrov-
ské množství práce, bez níž by se lidská společnost nevyvíjela progresivně. Stejně
tak zlepšení životního prostředí vyžaduje soustředění prostředků, práce a umu
společnosti. Uvolněním významných zdrojů energie nabývá významu tvořivá prá-
ce, jejímž hlavním nositelem je dělnická třída, rozhodující složka výroby, odkud
také vyplývá její vedoucí postavení ve společnosti. Neměli bychom zůstat
dlužni rozvíjení ekonomického myšlení v hodinách zeměpisu. S budováním so-
cialistické společnosti souvisí i obrana vymožeností socialismu proti nepřátelům.
Tím, že učitel rozebere územní organizaci výrobních sil a sídel, dopravní síť,
reliéf a další složky geosystémů, přispěje k poznání a zhodnocení obrany obyva-
telstva a výroby.

Podívejme se nyní na možnosti zařazení problematiky životního prostředí do
hodin zeměpisu. Středoškolský zeměpis zahrnuje, podle obsahu učiva, tři hlavní
části – regionální zeměpis světadílů, zeměpis ČSSR a obecný zeměpis. Kromě
toho je zdůrazněna úloha kartografie a učivo o místní oblasti spojené s exkurzemi.
Zatímco probírání tří hlavních částí má pro učitele zprostředkovaný ráz zalo-
žený na studiu literatury, přebíraném obrazovém, mapovém a statistickém ma-
teriálu, na sledování aktualit apod., pak učivo o místní oblasti není většinou
moderně geograficky zpracované a učitel je nucen věnovat se vlastnímu zkou-
mání. Vrátime-li se k úkolům komunistické výchovy mládeže v současném období,
vidíme zcela zřetelně, že při seznamování žáků s geosystémem malé oblasti, v níž
žijí, se zaměřením na otázky životního prostředí, můžeme přispět významnou
měrou k jejich plnění. Jde však o náročný úkol, kterému se zatím věnuje málo
učitelů, přestože má zásadní význam pro aplikaci zeměpisu ve výuce o socialis-
tickém životním prostředí. Dosud převládá na našich školách povšechný země-
pisný popis místní oblasti využívající většinou vlastivědné práce zaměřené na
regionální historii. A tak jsme často svědky, že díky sdělovacím prostředkům
vědí učitelé více o jiných větších oblastech. Nejde o nový problém, ale o staro-
nové studium malých oblastí. Ale i ti učitelé, kteří se věnují zeměpisnému studiu
místní oblasti, nemusejí docilovat uspokojivých výsledků z hlediska současného
moderního obsahu a metod geografie, protože na ně nejsou často připraveni;
navíc nemáme kromě několika modelových oblastí, zkoumaných GÚ ČSAV
v Brně, příklad takového studia. Vůbec nám přitom nejde o to, aby učitel řešil
vědecký geografický úkol, ale především, aby uměl poměrně jednoduchými pro-
středky, hlavně terénním průzkumem, zpracovat geosystém malé oblasti se zamě-
řením na životní prostředí.

Uvedeme zde některé zkušenosti získané praxí vyučování zeměpisu na gymnáziu
v Boskovicích a pokračující v seminářích na katedře geografie přírodovědecké
fakulty UJEP v Brně.

Nejdříve jsme stanovili na základě dojižky studentů do gymnázia místní
školní region a zahájili jsme jeho systematický zeměpisný výzkum, jehož součástí
bylo i studium životního prostředí, promítající se do hodin zeměpisu, exkurzí,
vycházek a cvičení. Jak příklad poslouží 10 projektů, na jejichž realizaci se
studenti podíleli:

1. Obdělávání půdy

Kromě známých problémů s orbou po vrstevnicích a po spádnících jsme zkoumali barvu půdních horizontů a zvětralinový plášť na svazích. Přirozená diferenciacie množství humusu je nevhodným způsobem obdělávání narušována natolik, že dochází k nadměrnému splachu z horních částí svahů do dolních. Je možné provádět pozorování, i měření, na podzim, na jaře a při vydatných lijácích.

2. Ovzduší sídel

Studenti si všímali koncentrací znečištěného, často chladného vzduchu při minimální advekcii — kouřových čepic, jezer mlhy apod., zvláště při cestách z výše položených částí regionu. Hledali zdroje znečišťování — významná topeniště, přetížené komunikace, kde sledovali i zvýšenou hladinu hluku.

3. Znečištění vodních toků

V tomto projektu uváděli závažné údaje studenti — členové rybářských kroužků a dále ti, kteří bydlí poblíž vodních toků. Poukazovali na nekážeň a nezodpovědnost občanů, považujících vodní toky za mobilní skladiště odpadků.

4. Skladiště odpadků

Diskutovali jsme o vhodnosti umístění a shodli se v názoru na potřebnou centralizaci s tříděním odpadků a jejich dalším využitím, protože odpadky mohou být i surovinou pro další zpracování.

5. Kde by měla stát nová sídliště?

Byly to dlouhé debaty s častým pobytem v terénu, odrážející konflikty dopravní, půdní, klimatické, reliéfové, ekonomické aj., dále potřebu lesních ploch i obslužných středisek, dojížděku do zaměstnání, rekreační a sportovní zařízení apod. Každé pro a proti muselo být zdůvodněno, nebylo oponováno požadavku hospodárnosti a nemožnosti nereálných návrhů.

6. Kde postavit rekreační chatu?

Tento projekt měl obdobný průběh jako předcházející a vedl k nečekanému rozuzlení — chaty byly odmítány jako nešetrný zásah do krajiny spolu s problematickými podmínkami rekreace. Studenti horovali pro obytné chalupy, přiznávali i trochu tolerovatelné pohodlnosti, uvážíme-li problémy spojené s výstavbou chaty.

7. Hodnocení koupališť školního regionu

Všechna jsou napájena zdrojnicemi, jejichž povodí mají odlišné charakteristiky — lesní porosty, obdělávaná pole s významným podílem strojených hnojiv, nízké průtoky se stagnující vodou, různý počet a velikost sídel na tocích. Nebyla opomíjena kvalita vody, přístupové cesty, služby i celkové estetické sladění s okolní krajinou.

8. Dopravní síť

Kartografickou metodou jsme nejprve vyčlenili železnice a nejvýznamnější silnice, dále silnice s autobusovým provozem a konečně ostatní cesty. Studovali jsme dopravní objekty, začlenění komunikací do krajiny, sjízdnost během roku, frekvenci přepravy i vyhlídkové body. Vy/koušeli jsme řadu silnic při cyklistických výletech a shodli se na lidskému zdraví škodlivých úsecích v bezprostřední blízkosti obytných místností se silně znečištěným a hlučným ovzduším spolu s vibracemi.

9. Lesy

Studium lesů bylo protipólem poznávaných sídel, komunikací a hospodářských objektů. Pěší vycházky, často zařazované i při exkurzích autobusy, vedly k poznání relaxační funkce lesa, ke spojení člověka s přírodou, k hodnocení bohatství dřeva a lesních plodin při různém složení porostů a různých typech půd. Uvědomili jsme si náročnost péče o lesy a důležitost správného chování v této tak důležité složce krajinného pokryvu.

10. Odkryvy

Hospodářská aktivita člověka vyžaduje zabezpečení řady výrobních procesů těžbou zemín a hornin. Ne vždy byly a jsou zřizovány v souladu s minimálním možným naru-

šením krajiny, někdy působí neesteticky, necitlivě s jednostranně technickým a ekonomizujícím stylem. Takovým případem je těžba písku na známých dominantních vyvýšeninách Chlumech u Obory v Boskovické brázdě.

Rozšíření poznatků o životním prostředí místního školního regionu — Boskovicka — vedlo k možnosti jeho územní diferenciacce; rozlišujeme zde:

1. *Sídla s větším počtem obyvatelstva, větším soustředěním průmyslu, dopravy, služeb.* Mají silné zdroje zhoršování životního prostředí, kompenzované periferijním charakterem, zahrádkářstvím, koupališti, rekreačními zařízeními a vnitřními parky a sady. Pozitivní význam mají historické památky a kulturní zařízení. Přes negativní znaky životního prostředí se proces urbanizace prohlubuje pro pohodlnější život ve městech.
2. *Sídla s menším počtem obyvatelstva, z něhož většina hospodářsky aktivního obyvatelstva vyjíždí za prací.* Převažuje zde zemědělská výroba, není tolik negativních zdrojů zhoršování životního prostředí, ale chybějí služby, kultura, ani dojíždění do zaměstnání není příjemné.
3. *Plochy obdělávané půdy, často postižené erozí, silným podílem strojených hnojiv a různými toxickými postřiky zhoršujícími kvalitu životního prostředí.* K rekreaci či pobytu v přírodě je lze využít jen v případech jejich přikrytí mocnější sněhovou pokrývkou.
4. *Louky, pastviny a háje s podmíněnou možností rekreačního pobytu v přírodě v některých částech roku.* Mají poměrně kvalitní prostředí s příjemnou krajinou, jsou zde možnosti stanování.
5. *Lesní celky, jež jsou velmi výhodné pro rekreaci, zvláště pak jejich okrajové části, které v kombinaci s loukami a vodními nádržemi představují nejlepší možnosti pobytu člověka v přírodě, zanedbatelné nejsou ani lesní plody.*
6. *Vodní toky mající význam jako zdroje vody, též i pro své rekreační možnosti spolu s turistickými trasami vedenými podél nich a neustále se měnící přírodní scénérie, sportovní rybolov a koupání.*
7. *Významné lokality — vyhlídkové body, historické památky, staré stromy, významné stavby, aleje, unikátní květena, prameny, skály, sportovní terény apod.*
8. *Komunikace nejrůznějších řádů, z nichž jsou často neznatelné pěšiny a stezky vyhledávanější než asfaltované silnice.*

Výsledky uvedeného studia jsou využívány v ideologické a politické práci společenských organizací v agitačních střediscích, osvětových besedách Socialistické společnosti pro vědu, kulturu a politiku. Velmi vhodná jsou fakta ve formě číselných údajů a kartodiagramů. Spolupráce učitele zeměpisu s organizacemi shromažďujícími údaje a zabývajícími se socialistickým životním prostředím — statistickými úřady, plánovacími odbory, domovními správami, stavebními odbory, výzkumnými ústavy, průmyslovými a zemědělskými výrobními podniky atd. poskytují vyučujícímu řádu materiálu pro uplatnění ve výuce i v mimoškolní práci. Uskutečňujeme tím, kromě jiných forem, spojení se životem, naplňovaným i aktivní účastí mládeže při konkrétním poznávání, ochraně a také tvorbě socialistického životního prostředí. Vyučování zeměpisu nemůže zůstat jen u zdůrazňování ochrany přírody, ale musí ukazovat racionální využívání přírodních zdrojů ve výrobě i rekreaci. Máme možnost ukázat jak chráněné přírodní výtvořiny plní svou funkci v psychické relaxaci pracujících a mají spolu s kulturními a historickými památkami hodnotu estetickou, danou jejich začleněním do životního prostředí.

Základní metodou pro studium životního prostředí místního školního regionu je terénní průzkum s dokumentací ve formě jednoduchého tematického mapování. Je i určitou prověrkou úrovně učitele zeměpisu, ukáže schopnost získávání empirických poznatků a aplikací v praxi. Vyžaduje znalost geologické struktury, zvětralínového pláště, reliéfu, půd, vegetace, režimu vod, klimatu na úrovni mezklimatu, sídel, demografie, průmyslu, zemědělství, dopravy, cestovního ruchu, tedy dílčích geografických disciplín se schopností vytvořit nejen prostý souhrn poznatků složený z údajů jednotlivých disciplín, ale především schopnost syn-

tézy, protože tam může být příspěvek zeměpisu pro poznání životního prostředí nejvýznamnější. Neměli bychom se proto bránit používání systémových metod, používání matematických pojmů a operací, kybernetiky. Pojem geosystém může být pro vyučování zeměpisu stejně významný jako pro matematiku pojem množina.

Neobyčejně zajímavou metodou vyjádření územní diferenciace životního prostředí, založené na analýze krajiny, je zakódování do kartogramu, rozděleného na plošné elementy o rozměrech 125×125 m. Vybrali jsme město Boskovice a jeho nejbližší okolí o ploše 26 km², kde každému elementu o ploše 0,015625 km² byla znakem přiřazena jedna ze 13 charakteristik životního prostředí, odpovídající jeho funkci ve vztahu společnost — příroda. Přiřazení znaku není jednoduchou záležitostí a uvedené řešení představuje jeden z možných modelů členění životního prostředí z geografického hlediska. Vycházeli jsme přitom z dominující funkce elementu, která v některých případech potlačuje polyfunkční ráz. I přes tyto nedostatky umožňuje kartogram studium územní diferenciace životního prostředí, jeho kvantifikaci a modelování spolu s dalšími metodami. Na základě kartogramu (který zde nereprodukuje jen z technických důvodů) bylo možno sestavit tabulku znázorňující územní diferenciaci životního prostředí ve zkoumaném regionu (*tab. 1*).

Tab. 1. Územní diferenciace životního prostředí v Boskovicích a okolí na studované ploše 26 km²

1. Zastavěná plocha	220 ploch	13,2 %
2. Průmyslové a zemědělské závody	40	2,4
3. Dopravní zařízení	8	0,48
4. Kulturní objekty, historické památky	20	1,2
5. Sportovní zařízení	6	0,36
6. Chaty, sady, zahrady	113	6,8
7. Povrchová těžba surovin	14	0,84
8. Sklárky odpadků, čistírny vod	3	0,18
9. Orná půda nižší bonity	312	18,5
10. Orná půda vyšší bonity	382	23,0
11. Louky a pastviny	96	5,8
12. Lesy	426	25,5
13. Zajímavé přírodní scenérie	28	1,7
	Celkem	1666
		100 %

Nabízejí se tak možnosti modelování územního plánování socialistického životního prostředí v okolí škol, při němž mohou žáci rozvíjet své technické a ekonomické myšlení, spojené se znalostí přírody a estetickým cítěním. Mohou „projektovat“ výrobní podniky navazující na přírodní zdroje či zdroje pracovních sil, výhodné komunikace, sídliště, rekreační oblasti, sportoviště, přírodní rezervace apod. Využitím možností geografie tak mládež konkrétně chápe potřebu komplexnosti vzdělání, znalostí základů výroby i principů rozvoje socialistické společnosti. Cílem však není jen pouhé poznání, pohled diváka, pozorovatele, ale přesvědčení žáka o jeho aktivním zapojení do tvorby socialistického životního prostředí.